

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VIII. Dizi - Sayı: 1

TÜRK TARİH KURUMU - HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE
TÜRKİYE'DE TARİHÇİLİK
VE TARİH YAYINCILIĞI
SEMPOZYUMU**

BİLDİRİLER

ANKARA 18-20 MART 2010

Editör
PROF. DR. MEHMET ÖZ

**TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ - ANKARA
2011**

HOCALARIM CAVID BAYSUN VE ÖMER LÜTFİ BARKAN

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU*

Çalışmalarını yakından görmek imkânını bulduğum, öğrencilerine, gerek eğiticilik, gerekse ilmî çalışmalarında yol göstericilik yapmış olan iki hocam, iki büyük tarihçi Ord. Prof. M. Cavid Baysun ve Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'dan bahs etmek istiyorum.

Üniversite öğrenimim boyunca derslerini kaçırmadan takip ettiğim bir hocaydı Cavid Bey. Hukuk tahsil etmişti ama o, hocalığı seçmiş, İstanbul'un belli başlı liselerinde tarih hocalığı yaptıktan sonra üniversite reformunda doçent olarak Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne tayin edilmişti. Ömer Lütfi Bey de lisans tahsilini başka bir branşta yapmıştı. Felsefe okuduktan sonra Strasbourg'da bir süre kalmış, dönüşte de liselerde felsefe hocalığı yapmıştı ve yine meslekdaşı gibi üniversite reformunda önce Edebiyat Fakültesine tayin edilmiş, sonra İktisat Fakültesine geçmişti. Bu yazıda, hocalarımın ilmî yönleri üzerinde duracak değilim. Bunlar, zaten tarihçilerce fazlasıyla bilinmektedir. Bir talebe ve bir asistan olarak yakınlarında bulunduğum sırada görebildiğim çalışma tarzlarından bahsedeceğim.

Cavid Bey, mükemmel bir hocaydı. Daima referans vererek ders anlatırdı. Naima ve Silâhdar tarihlerini, Tarih-i Gılmânî'yi onun daha ilk derslerinde öğrenmiştik. Dersleri son derece zevkli idi, ama derslerinden daha çok seminerleri mükemmeldi. Hepimize birer konu verir ve her ders o hafta içinde hangi kitapları gördüğümüzü, ne gibi bilgiler topladığımızı sorardı. Eli boş olarak seminere katılmak asla mümkün değildi. Biz kitaplardan bahsettikçe eb'adını, özelliklerini, hatta cildinin rengini vs. tarif eder ve doğrusu ya bizleri hayrette bırakırdı. Daha sonraki yıllarda bu kadar teferruatlı bilgilere nasıl sahip olduğunu anladım. Cavid Hoca bir kitap âşığıydı. Kendi tabiriyle "kitap hastası". Bize daima, "bibliofille olun, benim gibi biblioman olmayın" derdi. Bütün Avrupa kitapçılarının kataloglarını getirtir ve sadece bildiği dil olan Fransızca değil, meselâ bazı İngilizce kitapları da satın alırdı. Edebiyat Fakültesi

* Emekli Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Tarih Bölümündeki yazma eser kıymetindeki bazı kitapları kütüphanemize Cavid Bey kazandırmıştı. Emekli olduktan sonra kitaplara olan düşkünlüğü daha da arttı galiba. Evinde ziyaretine gittiğimizde okumakta olduğu nadide bir kitabın sahifelerini elinde beyaz eldivenle çevirdiğini görmüştük. Bir diğer ziyaretimizde ise bir kuyumcu lupuyla kitapların cilt ve sahifelerinde gözle görülemeyecek zararlılar bulunup bulunmadığını araştırırken bulduk. Kitaplarına bu derecede düşkün olan hocanın hayata veda edişinden sonra kütüphanesi dağıldı. Bir kısmı Yapı Kredi Bankası Kütüphanesine geçti. Yıllar sonra o kütüphanede çalışırken istediğim kitaplardan birinin üzerinde Cavid Baysun'dan intikal ettiğine dair yazıyı görünce içim burkuldu.

Seminerlerde, bir yazının nasıl kaleme alınacağı üzerinde de durulurdu. Ayrıca, sanırım Fuad Köprülü'nün de tatbik ettiği bir usûlden bahsedirdi. Hoca, bir yazıyı bitirdikten sonra bir süre dinlendirip, yani başka şeylerle uğraşıp sonra sanki yazı, ikinci bir şahsa âitmiş gibi okumak. O zaman, eğer varsa eksikler veya düzeltilmesi gereken yerler ilk yazmayı müteâkıb yapılan okumadan çok daha faydalı oluyordu. Hocanın üzerinde durduğu ikinci bir husus da bir yazıyı bitirdikten sonra onunla ilgiyi kesmemektir. Prof. Köprülü, konuyla ilgili bilgiye rastladıkça alıp ayrı bir dosyaya koyar ve yeni bir makale yazılacak hale gelince de ikinci defa konuyu ele almış. Bu tavsiyelerin hepsi de çok olumlu şeylerdi ve işimize de çok yaradı.

Cavid Hoca, kılı kırk yarararak çalışan bir araştırmacıydı. Onu, *İslâm Ansiklopedisine* Lepanto (İnebahtı) maddesini yazarken başka hiçbir şey düşünemeyecek hale gelmiş olarak görmüştük. Cevdet Paşa'nın *Tezâkir*'ini hazırlarken de. İndeksini yapmak başlı başına bir iş olmuştu. Belki de bu titizliği dolayısıyla çok sayıda eser verememişti, ama yazıları okunduğunda onun nasıl bir araştırmacı olduğu açıkça görülür.

Cavid Hoca, Tarih Bölümünün yayın organı olan *Tarih Dergisi*'nin de yıllar boyunca editörlüğünü yapmıştı. Bu konuda en büyük yardımcısı, önce asistanı, sonra halefi olan Prof. Dr. Münir Aktepe idi. Gönderilen yazıların muhteva bakımından olduğu kadar şekli üzerinde de titizlikle durur, daima en iyisini meydana getirmeye çalışırdı. Meselâ, dergideki hiçbir makale çift numaralı bir sayfadan başlayamazdı. Bu sistem, bugün de devam etmektedir.

Hoca, bizim talebeliğimiz sırasında Türkiyat Enstitüsü'nün müdürü, Türkiyat Enstitüsü'nün iki odasında faaliyet gösteren *İslâm Ansiklopedisi*'nin murahhas âzâsı ve Edebiyat Fakültesinin Üniversite Senatosundaki temsilcisiydi. Senatonun haftalık toplantılarında diğer fakülte senatörleriyle bir araya geliyorlardı tabiiyle. İşte benim akademik hayatıma yön veren konuşma bu toplantılardan birinde geçmişti. Ömer Lütfi Hoca tarih mezunu bir asistan arıyordu. Cavid Hoca da beni tavsiye etmişti. Ben mezun olduğum bölümde kariyer yapmayı tercih etmeme rağmen. O zaman Tarih Bölümü hocaları nedense kadınların ilim yapamayacağı gibi bir fikre sahipdiler; onun için de hanım asistan istemezlerdi. Bunu bildiğim için İktisat Tarihi Kürsüsündeki

asistanlık teklifini büyük bir memnuniyetle karşıladım. Ömer Lütfi Hoca, meslektaşına çok güveniyor olmalıydı ki, kısa bir görüşmeden sonra, beni asistan olarak kabûl etti. Böylece, mezuniyetimden çok kısa bir süre sonra İktisat Fakültesi İktisat Tarihi Kürsüsü'nde göreve başladım.

Barkan Hoca o sırada Hüdavendigâr Livası üzerinde çalışmaktaydı. Hoca aslında, bu tür çalışmalarda daha çok yönlendirme ve yorum üzerinde durur, ham malzemenin ilk işlenmesini kürsü veya enstitü mensuplarına bırakırdı. Özellikle Enver Meriçli bunların tablolar haline getirilmesi ve haritaların yapılmasında Hocanın sağ kolu idi. Ben de ilk olarak Hüdavendigâr defterlerinin kontroluyla vazifelendirdim. Böylece tahrir defterleriyle de tanışmış oldum. Tabii bunun, ileride bu defterlere dayanarak yaptığım çalışmalarda büyük faydası oldu.

Bir taraftan bu defterler üzerinde çalışırken bir taraftan da diğer tahrir defterleri inceleniyordu. Bilindiği gibi son tahrirlere âit defterler Ankara Tapu Kadastro Arşivindedir. Bunların incelenmesi için 1957 Şubatında bütün kürsü Ankara'ya gittik. Hoca bir taraftan bizi yönlendiriyor, diğer taraftan kendisi de bizimle birlikte çalışıyordu. Ne sebeple olduğunu hatırlamıyorum; bir hata mı yapmıştım, yoksa hata yapmamam için hoca beni baştan mı uyarmıştı. “Dikkat et, hata yaparsan bütün istikbalim mahvolur” demişti. Doğrusu, o zaman bu söze pek mânâ verememişim. Seneler sonra, ben de genç bir tarihçi ile çalışırken Hocanın “istikbal” sözüyle, o zamana kadar yaptığı isme leke sürmememi kasd ettiğini anladım. Yerden göğe kadar haklıydı Hoca.

Hüdâvendigâr defterleri tamamlanmadan Süleymaniye Camii hesapları üzerindeki çalışmalar başladı. Bu araştırma için Rockefeller'den burs bulunduğu için öne alınmıştı ve bütün kürsü ve enstitü mensupları Süleymaniye inşaat hesapları üzerinde çalışmaya başlamıştı.

Hoca, her gün ne yapıldığını kontrol ediyor, devamlı yeni fikirler üretiyor, yaz aylarında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde katıldığı kongrelerde çıkarılan sonuçları sunuyor ve çok olumlu tepkiler alıyordu.

Enstitüde bu çalışmalar sürerken bir taraftan da bazı arşiv belgelerini tamamen kendisi okuyup değerlendiriyor ve o arada bugüne kadar orijinalliklerinden hiç birşey kaybetmeyen, her biri kitap hacmindeki Bütçeler, Sürgünler, Saray Mutfakları, Kassam Defterleri gibi, o çok değerli makaleler ortaya çıkıyordu. Hoca, her yazısını defalarca okuyup değiştiriyor, o tarihlerde bilgisayar gibi bir kolaylık olmadığı için her değişiklikte yazı tekrar daktilo ediliyor, sonra aynı işlem birkaç defa daha tekrarlanabiliyordu. Sekreter Zeliha Hanım, zaman zaman “bu yazıyı üç defa” veya “beş defa yazdım” diye bize sızlanırdı. Kendim de yazmaya başladıktan sonra bunun kaçınılmaz olduğunu anladım.

Bu araştırmaları yaparken, herkes gibi Ömer Lütfi Hoca da bazı güçlüklerle karşılaşılıyordu. O zaman imdada Fazıl Işıközlü yetişiyordu.

Burada Fazıl Bey'den de biraz bahsetmek isterim. Sessiz, sakin, az konuşan, fakat muazzam tahkik fikrine sahip olan bir insandı. İntibak edemediği asker ocağından kendisini attırmayı başarmış, sonra Başbakanlık Arşivine girerek tasnif hey'etinde çalışmaya başlamış, burada genel müdürlüğe kadar yükselmişti. Kendini o şekilde yetiştirmişti ki, arşiv belgelerinde çözemediği problem yoktu diyebilirim. Haftada iki gün akşamüzerleri Enstitüye gelir, hocanın karşılaştığı, fakat fazla zaman sarfetmemek için kendisinin araştırmadığı problemleri halletmeye çalışırdı. Hoca, kassam defterlerini hazırlarken terekeleri bir bir okuyor, içlerinde ilgi çekici bulduklarını kâğıda döküyor, sonra kontrol edilmesi için Fazıl Bey'e veriyordu. Bu işte ben de Fazıl Bey'le birlikte çalışmışım. Problemleri yerlerin çözülmesi Fazıl Bey'in de çok zamanını alır, bazan birkaç lugat veya ihtisas kitabı karıştırması gerekirdi.

Bütün bu çalışmalar sonunda sadece iktisat tarihçilerinin değil, meselâ san'at tarihçileri, tıp veya eczacılık tarihiyle uğraşanların da vazgeçemeyecekleri bir eser ortaya çıktı.

Ne yazık ki Hoca, daha 1950'li yıllarda başladığı Hüdavendigâr Livası'nın girişini tamamlayamadan hayata veda etti. Son cümleyi tamamlayamamıştı bile.

İki hocamın ve kendilerinden sonraki nesillere önderlik eden hocalarımın ruhları şâdolsun.